

sége és művészetpártolási elvei. 7.) A magyarság ügyének képviselője a külföld előtt a sportkérdések felkarolása révén. 8.) Klebelsberg publicisztikai tevékenysége. Az *Epilogus*-ban bemutatja Huszti Klebelsberg »pazarlásait« a számok világánál. Itt a szerző a filológus adatszerű pontosságával és a historikus egységbenlátó értékelésével világítja meg Klebelsberg életművében azokat a tényeket is, amelyek a szélesebb körök tudatában — helytelen tájékoztatás folytán — mint vádpontok szerepeltek.

A műből Klebelsberget úgy ismerjük meg, mint az összeomlás és az új életkezdés korának egyik legtevékenyebb sőt az alkotás állandó lázas kettévágyában élő államférfiát. Valóban »tervkovács« volt, akiben az eszmék, ötletek, tervek szinte buja gazdagsággal sarjadtak. Az ő sokágú, hajszolt iramú és lendületes tevékenységéből érthető, hogy nem minden tervét sikerült teljesen megérett állapotban vinni a közélet vérkeringésébe. Főleg a középiskolai törvénynek nem kellő higgadtsággal és elfogulatlansággal való újraátdolgozása eredményezett sok visszasságot sőt bizonytalanságot. Ezeknek a kérdéseknek egészségtelen hullámmását igyekszik Huszti lélektani és tudománypolitikai pártatlansággal érzékeltetni. Így igazolódik eljárásán a klasszikus mondás: *Amicus Plato, sed magis amica veritas*. Hiszen éppen az árnyoldalak kiemelése lesz a szerző történetírói hitelének legfőbb záloga. Ez biztosít arról, hogy a tárgyilagos meggyőződés hangján ismertette és méltatta Klebelsberg érdemeit is, melyek Huszti műve alapján most már a maguk méltó fényükben állanak előttünk.

Klebelsberg életművének ezt a mélyreható tárgyalását azzal az érzéssel olvashatjuk, hogy optimista miniszterünk megmutatta a módot, hogyan emelkedhet egy nép — akármilyen anyagi és szellemi megaláztatás mélyéből is — a szellemiség és kultúra révén az erőszak és balsors fölé.

Visy József.

Visy József, *Görög embereszemély és paideia*. Szeged, 1943. 133 old.

Könyvének bevezető lapjain három kérdést kíván az író tisztázni: 1. miben áll életszemléleti szempontból az erkölcsi érték fogalma? 2. hogyan keletkezett ez az etikai értéktudat az ókor irodalmában? 3. milyen eljárási módot követ a klasszikus művek elemzésében?

1. Ami az első kérdést illeti, helyes, hogy az érték fogalmát alkalmazott formájában próbálja meghatározni s így mint irányadó tényezőt felfedni a gyakorlati élet szempontjából. Lehet, hogy ezzel kissé eltávolodik a csupán elméleti feladatokat szolgáló értékbölcselettől, de abban igaza van, hogy az értékelő magatartás elvi tudománya nem függetlenítheti magát a morális szabályok megjelölésétől. Az így megvilágított életszemlélet talán elméletben kevesebb, de a valóságban több a pusztán elméleti világnézetnél. Igazában csak így derülhet fény a tettek erkölcsi tudatosságára. Nem túlegyszerű az ilyen vizsgálat, mert nem tud minden érvényre jutni ami értékes, de viszont Visy jogosan állapítja meg, hogy pl. »az igazság, nemesség, szépség akkor is értékek maradnak, ha egyes korok értelmi eltévelyedése vagy erkölcsi eldurvulása miatt követelményeik nem valósulhatnak meg«. (44).

2. Miféle értékfajták voltak a klasszikus világban? Mi volt az értékek megvalósítási formája? Ezek a kérdések nem idegenek a mi korunktól sem, s az különösen kell, hogy érdekelje a forrongásban lévő újkori pedagógiát: hogyan készítette elő a görög paideia az értékvalósító belső készségeket?

3. Milyen volt a görögség szerepe az erkölcsi értékelés kialakulásában, hogyan eszméltek rá a legfőbb jó eszményi fogalmára? Hogyan találunk formát a nagy horderejű megsejtések a görög irodalomban, melyet Visy jellemző szavakkal »az európai emberiség leggrandiózusabb lelkiismeretvizsgálatának« nevez, — ezeket a nagy kérdéseket próbálja megválaszolni az előttünk lévő tanulmány.

A könyv II. fejezete az ember és kozmosz kapcsolatát tükrözi. Elsősorban a mítikus világnézet. Képviselői: Homeros és Hesiodos. A homerosi költemények világában, azok emberi és metafizikai értékeszméiben a nyugati irodalmak prologját látja Visy. Homerossal kezdődik az ember önmagába nézése. Homeros a görögség első tanítómestere, a két homerosi eposz a bontakozó görög világnézet első megjelenési formája. S mégis: arisztokratikus világképet ad, amely a mindennapi munkában verejtékező embert még nem tudja maradéktalanul értékelni. Ez a munka Hesiodosra vár. Thales, Herakleitos, Demokritos, Pythagoras, Xenophanes a természet képének első megrajzolói s amit e költőfilozófusok adnak, az mindig több, mint pusztán természetmagyarázat. A mértékesség gondolatát hirdető Pythagorásnál már az erkölcsiség eszméje jelentkezik; Xenophanes már szembehelyezi Homeros sokistenségével az egyisten gondolatát, Empedokles már a feddhetetlen életre ad költeményeiben utasításokat, Demokritos az erkölcsi magatartás tételeken szerkesztett kódexét hagyja ránk.

Az ember és étosz c. fejezetben mutatja be Visy az individualizmus kezdeteit. A mítikus kor után be kellett következnie a görögség életében az ön maga egyéni mivoltára ébredésnek is. Az erkölcsi és etikai felelősség tudatosodnak (Tyrtaios, Solon, Theognis), de az egyéniség különös ébredése a szofisták fellépéséhez fűződik. Ezt a forrongó korszakot is teljes átéléssel és lelkiismeretes kritikával elemzi az író és sikerül neki a szofisták káros hatásán kívül új irányba mutató erényeiket is megvilágítani. »Felvetnek nagyjelentőségű nézeteket (individualizmus, szubjektivizmus, autonomia, relativizmus, szkepticizmus), melyek hosszú időre nyugtalanító társaként szegődnek a bölcselő gondolkodás mellé«. (37). Uttörő munkájukat kiemeli s ez nemcsak azért jogosult, mert — ha túl-méretezve is — mégis először hangsúlyozták az egyéniség jogait, de azért élet-kereteit szélesítették a tágabbkörű polgári szemlélet felé, de azért is, mert előkészítették az útját Eurípidésnek, Aristophanesnek, Sokratesnek, Platonnak, Aristotelesnek, akik más-más úton mélyedtek el az emberi hivatás értelmezésében. Az emberi célok és erkölcsi feladatok filozófiai vizsgálata jelentős lépés a görög tudományos gondolkodásban és csak helyeselni tudjuk Visy azon megállapítását, hogy az öneszmélet felszínre kerülését Sokratesnek tulajdonítja. Sokrates ismerte fel minden étosz és paideia hordozóját az emberben. Dicséretre méltó erkölcsi bátorság ma, az intellektuális erénytan fogalmát hangoztatni, mikor az úgynevezett átértékelések

dinamikus lázában nemcsak az intellektus, de az étosz is ebek harmincad-jára kezdenek kerülni.

Visy József, aki egyébként egész átértéssel mélyed bele Sokrates gondolatvilágába, e nehéz pontnál mintha megriadna attól a dilemmától, mely elé az elgondolás és gyakorlati megvalósítás kétfélesége állítja az embert. Ugy sejti — karakterológiai tapasztalatok s a történet tanúságai alapján — hogy az etikai racionalizmus, melyet Sokrates és Platon építettek fel, téves lélektani következtetésen alapul: »feltételezik, hogy a jó-nak az ész előtt való felvillanása olyan erővel keríti hatalmába a lelket, hogy az nem tud a felismert helyes iránnyal ellentétesen cselekedni«. (46). Értelmi megismerés és erkölcsi meggyőződés Sokratesnél egységes folyamat s a daimonion sugallata útján a vallásos hit magaságába emelkedik. A daimonionban jól isejti meg Visy a keresztény hitelveknek lelkiismeretét s mi csak örvendeni tudunk ama megállapításának, hogy »Sokrates a kereszténység ösvényén járt«. Az emberiséget gyökeresen átalakító vallási és erkölcsi rendszer, amilyen a kereszténység, nem születhetik meg máról honapra, s nem gyengíti, sőt erősíti a kereszténység presztízst, ha tudjuk, hogy az emberiség legnagyobb gondolkodói már századokkal a kereszténység előtt kutatták az emberi élet isteni céljait. Hallgatni a daimonion szavára, vagy az idea szolgálatában állni annyit jelent, mint a földi dolgok magasabb értelmét keresni. Sokrates és Platon hitték ennek a lehetőségében s ez a hit tette őket az emberiség prófétikus nevelőivé. E nyomon halad Aristoteles, aki már az erkölcsi életszemlélet tudományos rendszerezésére vállalkozik. Folytatója ő a sokratesi intellektualizmusnak, midőn megállapítja, hogy az erény magának az észnek tevékenysége. Visy különösen Aristoteles erénytanának aszketikus jellegét és pedagógiai kihatásait rajzolja meg. Aristoteles szabadakaratú elvében nagy szerepet játszik az ész és az önuralom s itt is az egész célok által meghatározott tevékenységről van elsősorban szó, ami már maga az étosz.

Az ember lelki boldogsága elsősorban önmagától függ. Ezzel a gondolattal maga az emberi sorskérdés, az európai értelemben vett egyéni lelki küzdelem kerül az emberi gondolkodás fogalomalkotó műhelyébe. Hogyan fejlődik e gondolat, mily motívumokkal bővül időről-időre, arra vonatkozóan a kynikusokról, a sztoa életszemléletéről, az epikureizmusról írt fejezetekben ad Visy kitűnő és nemcsak nagy erudíción alapuló, de helyenként eredeti választ is. Sok tekintetben, pl. az epikureista életszemlélethez tapadó közkeletű tévedésekben sikerül neki a fogalmakat tisztázni.

Az egyéni célokban elmélyedő írók és filozófusok természetesen nem állhatnak meg az egyéni sorsnál. A paideia gondolat az igazságosság és rend követelményeivel mára a közösség útját egyengeti. (Platon és Aristoteles államtana). A paideiáról írt fejezet Visy alapos könyvének egyik legjobb része. A paideia alapja a harmóniaérzék. A görög szépirodalmi és filozófiai alkotások egyaránt az emberesszmény magaslatai felé törnek: az ókor irodalma teljesen egységbe forrott a paideia gondolatával. Visy rámutat ugyan a paideia és pedagógiai általános megegyezésére, de a köztük megnyilvánuló lényeges különbségekre is.

Külön fejezetben *Ember és sors* címen ad vázlatokat Visy József a klasszikus emberarchoz. A nagy tragikusok az emberi lélek heroikus vergődését, Pindaros a diadalmas ember lelki képét rajzolja meg s mint a tragikusoknak, neki is a nevelői felelősség volt a legnagyobb élménye.

Nincs rá terünk, hogy lépésről-lépésre kísérjük az író-t. Munkáját több szempontból is jelentősnek tartjuk. Elsősorban természetesen a magyarországi görög irodalmi kultúra szempontjából. Jelentősnek tartjuk azért is, mert ma szimbolikus értelme van az ilyen műnek, mely gyökerig menő analízis, logikus okfejtés, élményszerű átélés útján világítja meg, hogy az emberiséget átható és nevelő örök eszmények nem egy nap szülöttei, tehát nem is lehet őket egyik napról a másikra könnyű gesztussal átértékelni. Végül jelentős az iskolai reformok szempontjából is Visy könyve. Megfontolt szándék nélkül felszínre veti azt a kérdést: a görög vagy latin irodalom előtérbe helyezésével használunk-e jobban a korunkban hanyatló humanizmus ügyének? S ha a középiskolai reformok valamilyen alakban helyet adnak a klasszikus műveltségnek, a Visyéhez hasonló művek irányíthatnak csupán abban: hogyan válogassuk meg, milyen szempontok szerint tanítsuk a klasszikus írókat? A görög paideia kultuszának csak az adhatja meg a jogosultságot, ha életet adó forrása lesz a legeszményibb embernevelésnek, tehát a legjobb magyar embernevelési eszményeknek is.

Kemény Gábor.

Zolnai Béla, II. Rákóczi Ferenc. (Magyar életrajzok. Szerk. Szekfű Gyula. Franklin Társulat é. n. (1943.) 224 old.).

Zolnai könyve Rákóczi Emlékezéseinek és Vallomásainak részletes feldolgozása által új oldalról mutatja be a Fejedelmet. Nem a felkelés és a száműzetés egyes eseményeit beszéli el; ezt rövid kronológiai összeállításban a bevezető fejezet szemlélteti. A szerző vezérelve az, hogy Rákócziról emberi és írói jellemrajzot adjon és ezáltal az ő viszontagságos életét a lélek mélyeiben szövődő indítékok alapján ábrázolja. A történeti tények csak a realizáló keretet nyújtják ehhez a bő-alapozású pszichográfiához.

Zolnai, aki már több előző cikkében vizsgálta a Rákóczi-kérdést, most részletekbe menő elemzéssel igyekszik élénk állítani Rákóczi szellemi portréjának összetevő vonásait. Rajzolja a barokk életforma emberét, a tökéletes udvari embert, főleg pedig bemutatja Rákóczi felfogását a keresztény fejedelem egyéniségéről.

A mű vizsgálódásainak középpontjában azonban Rákóczinak a jansenizmushoz való viszonya áll. Zolnai megállapítja, hogy Rákóczira kétségtelenül mély hatással volt a jansenizmusnak komoly, sőt komor eticizmusa, továbbá hit és erkölcsi puritánizmusra törekvő irányzata. Ebből magyarázható remeteségi hajlama, a bűntudatnak olyan érzékeny fokban való jelentkezése és erős — olykor kizárólagos sőt túlzó — spirituális érdeklődése. Később azonban észrevette a jansenizmusnak merev egyoldalúságokból fakadó tévelyeit és igyekezett a katolikus álláspontra visszatérni, bár érzelmileg talán sohasem sikerült a jansenizmussal teljesen szakítania.